

7. Vaikea lukea vai lukivaikeus?

Suomen kielen oppiminen ei ole ulkosuomalaiselle lapselle itsestäänselvyys. Kasvuympäristö on itsessään monikielinen, perheen keskenkin saattaa olla käytössä kahdesta jopa neljään kieltä. Myös persoonallisuustekijät vaikuttavat alkuvaiheen oppimiseen – hyvin introvertit lapset jäävät helposti vähemmälle huomiolle tai eivät uskalla ilmaista itseään lainkaan vieraammalla kielellä. Riippuu paljon myös vanhemmista, paljonko lapsella on kosketusta muihin suomen kieltä puhuviin. Esimerkiksi jos perhe käy harvoin Suomessa tai yhteys suomalaisiin sukulaisiin on katkonaista, lapsella ei ole säännöllistä, ns. elävää kontaktia suomalaisuuteen tai suomen kielen puhujiin.

Hyvin suunniteltu on puoliksi tehty – kielen opettelussakin. Kokonaisuuksien valmistelu ja teemojen käsittely mahdollisimman monipuolisesti on avain oppimiseen, kuten yllä on todettu: leikkien, laulaen, piirtäen, omista kokemuksista kertoen, satuja kuunnellen, kuvien avulla, pantomiimein, selityksin. Oppimisympäristön, niin kotona kuin koulussakin, tulisi olla kannustava ja virheitä salliva. Vanhempien läsnäolo on tärkeää, se vakuuttaa lapselle ”alitajuisesti” kielen olevan tärkeä asia. Olisi myös toivottavaa, että vanhemmista se, joka ei puhu suomea, kannustaisi lasta useamman kielen käyttöön ja olisi käytöksellään mukana vahvistamassa mielikuvaa suomen kielen asemasta lapsen elämässä. Kotona olisi tärkeää käyttää kieliä johdonmukaisesti ja selkeästi ja katsoa esimerkiksi lastenohjelmia televisiosta useammalla kielellä.

Maassa, jossa lapsi asuu, saattaa olla useita virallisia kieliä. Nykyajan tekniikka mahdollistaa sen, että perheet saattavat olla yhteydessä useisiin kaupunkeihin, maihin, paikkoihin ja kieliin monta kertaa viikossa. Tämä kaikki luo haasteita kaksi- tai kolmikielisyydelle, sillä voi olla, että ympäristö tai koulu ei välttämättä tue perheen kumpaakaan kotikieltä (suomi-englanti, suomi-ruotsi, suomi-italia jne.). Useilla lapsilla on kolme, joillakin jopa neljä kieltä kotona ja koulussa. Näin ollen on vaikea yleistää sitä, miten kohdemaan kieli vaikuttaa oppilaiden suomen kieleen.

Yhteistä kaikille Suomi-koulun kaksi – neljäkielisille lapsille on, koti- ja koulukielestä riippumatta, vaikeus taivuttaa substantiiveja ja adjektiiveja. Monikon muodostaminen on myös vaikeaa. Monissa kohdemaan kielissä sanoja ei välttämättä taivutella sijamuodoissa, ja esimerkiksi englannissakaan verbit eivät taivu persoonamuodoissa kuten suomen, ranskan, espanjan tai saksan kielessä. Myös menneen ajan ilmaisussa, ja siinä käytetäänkö imperfektiä tai perfektiä, on usein vaikeuksia, jotka johtuvat nimenomaan asuinmaan kielten käytännöistä. Aina kielen oppimisen vaikeus ei kuitenkaan aiheudu monikielisestä ympäristöstä, vaan takana saattaa olla lukivaikeus tai muu vastaava häiriö. Lukihäiriöstä puhuttaessa on pidettävä mielessä, että kyse ei ole älyllisestä jälkeenjääneisyydestä, eikä se vaikuta

henkilön muihin kykyihin. Lukivaikeuksista kärsiviä on rohkaistava eteenpäin ja luotava heille uskoa oppimiseen ja lahjakkuuteen muilla osa-alueilla. Myös oppimisympäristössä tulisi asia ottaa huomioon ja kokeilla vaihtoehtoisia oppimismenetelmiä tai ilmaisutapoja.

Dysleksiaksi kutsutaan lukivaikeutta, joka voi ilmetä monella eri tavalla. Tyypillisimmin lukivaikeus tarkoittaa, että henkilön on vaikea lukea, kuulla tai /ja kirjoittaa. Lukeminen voi olla hidasta ja vaikeaa, henkilö kuulee väärin tai ei hahmota kuulemaansa, ongelmana voi olla kirjainten paikan sekoittuminen tai kirjainten puuttuminen kokonaan tekstistä.

Dysgrafia on sen sijaan vain kirjoittamiseen liittyvä (keskushermostoperäinen) ongelma. Tekstissä saattaa olla vääriä kirjaimia, kirjaimet voivat olla sekaisin tai ne puuttuvat kokonaan. Yleisimmin dysgrafia ilmenee vaikeuksina hahmottaa tekstin osia, tavuja tai isompia kirjoitettuja kokonaisuuksia.

Dysfasia on neurologinen häiriö tai vamma ja sen syyt ovat aivoperäiset. Dysfasiasta kärsivällä henkilöllä on vaikeuksia puheen tuottamisessa tai puheen tuottamisessa ja sen kuuntelussa. Jos henkilön kielenkäytössä on poikkeavuuksia, esimerkiksi oppilas ei osaa nimetä esineitä, ei löydä sanoja (jotka kuitenkin osaa) tai hän käyttää systemaattisesti erilaisia, vääriä, kieliopillisia muotoja tutuista sanoista, voi kyseessä olla dysfasia. Dysfasiaan liittyy usein myös muita ongelmia: hahmotushäiriöt, keskittymiskyvyn puute, yleinen kömpelyys, kontaktivaikeudet ja käyttäytymishäiriöt ovat yleisimpiä. Dysfaattisille lapsille ominainen piirre on tietynlainen ”jumiutumisen”: tutut asiat sujuvat, mutta uudet asiat ja muuttuneet olosuhteet tuottavat vaikeuksia.

Yleisesti lukihäiriön tyypillisiä piirteitä ovat ongelmat kirjoittamisessa (kaksoiskonsonanttien puuttuminen, pitkien ja lyhyiden vokaalien sekoittuminen, kirjainten epäjärjestys, b ja d) sekä ääneen lukemisessa. Ongelmia saattaa ilmetä myös tekstinymmärtämisessä ja luetun muistamisessa. Suomalaisista noin 10 %:lla on arvioitu olevan lukihäiriö, ja jostain syystä ongelma on yleisempi pojilla kuin tytöillä. Myös vaikeasti luettava (suttuinen) käsiala saattaa olla merkki dysleksiasta tai dysgrafiasta.

Pienemmillä lapsilla, noin 4–6-vuotiailla, dysleksiasta on vaikea havaita, koska kirjoittamisen ja lukemisen alkeita ei välttämättä vielä hallita. Tämänikäisillä lapsilla lukivaikeuden merkkejä voivat olla huono artikulaatio, viivästynyt puheen kehitys, huono sanavarasto ja puutteellinen kieliopin hallinta. Lukivaikeuden ominaispiirteet täsmäävät siis myös kaksi- tai monikielisen lapsen ”normaalien” ongelmien kanssa. Monikielisten lasten osalta on vaikea tietää, onko suomen kielen oppimisen esteenä lukivaikeus vai aiheuttaako vain ”kielten sekamelska” viivästymistä ja ongelmia. Onneksi suuri osa lapsista tulee monikielisistä perheistä, ja näin lasten edistymisen vertailu onnistuu ryhmän sisällä. Myös erilaiset persoo-

nallisuustekijät vaikuttavat: toiset ovat ekstroverttejä, toiset introvertteja. Hiljaisen lapsen kohdalla on vielä vaikeampi tietää, mitä lapsi ymmärtää, ja onko puheen kehitys mahdollisesti jäljessä, jos lapsi ei ”puhu eikä pukahda” tuntien aikana.

Dysleksian voi tunnistaa myös muista kuin vain kirjoittamiseen tai puhumiseen liittyvistä huomioista. Lapsilla, joilla on lukivaikeuksia ja/tai viivästynyt puheenkehitys, on merkittävästi enemmän ongelmia hahmottaa suuntaa, tilaa, sijaintia, kokoa tai aikaa.

Heillä esiintyy myös epäröintiä liikkeissään sekä enemmän kykenemättömyyttä hahmottaa omaa vartaloaan kuin niillä, joilta lukeminen ja kirjoittaminen sujuvat vaikeuksista. Kuullun hahmottaminen voi myös olla vaikeaa. Tällaisia asioita voi havainnoida nopeastikin leikin ja vaikkapa askartelun yhteydessä. Kuullunymmärtämistä voi tarkastella esimerkiksi erilaisilla toistamistehtävillä (laulun sanojen opettelu, pienet runot, lauseiden toisto).

Lukihäiriöitä on kahdenlaista, auditiivista ja visuaalista. Auditiiviselle lukihäiriölle on tyypillistä, että oppilas voi tuntea kirjaimet ulkonäöltä, mutta hankaluutta tuottaa vastaavien kirjaimien – äänteiden – muistaminen. Sama koskee numeroita. Samankaltaiset äänteet, kuten m-n, e-t, p-v, o-k-h, tai se, ääntyykö jokin äänne pitkänä vai lyhyenä, voi olla erityisen vaikeaa. Äänteiden järjestys saattaa mennä sekaisin tai äännteitä jää pois kokonaan. Tyypillistä on, että lapsi lukee sujuvasti ja tunnistaa tietyn määrän sanoja, jotka hän on oppinut ulkoa sanakuvina. Hän yrittää usein arvata pienienkin vihjeiden avulla tuntemattomia sanoja eikä käytä apunaan sanan analysointia tai uudelleen rakentamista. Tällainen ”ulkoa opettelu” johtaa siihen, että pahimmassa tapauksessa lapsi ei osaa kirjoittaa lainkaan kuulemaansa tai hän kirjoittaa aina ulkomuistinsa varassa, tehden joka kerta samoja virheitä. Oppilas ei osaa jäsentää kuulemaansa eikä niin sanotusti pysty ymmärtämään, miten sana rakentuu.

Visuaaliseen dysleksiaan kuuluu, että lapsen on vaikea muistaa kirjainten oikeaa muotoa tai erottaa toisistaan eri kirjaimia. Näkömuisti on heikko. Lapsi yrittää käyttää lukemisen apuna kuulemaansa esimerkiksi luettelemalla kirjaimia ääneen, tai hän yrittää kuulemansa perusteella koota kirjoitetun sanan. Joskus ensimmäisen tavun tai tavujen kirjoittaminen onnistuu, mutta kokonaisen sanan hahmottaminen on vaikeaa. Kirjainten asento voi vaihtua, tavut tai jopa kokonaiset sanat vaihtavat paikkaa. Visuaalinen lukihäiriö ilmenee myös luettaessa. Tällöin ilmenee paljon vääriä sanoja tai arvailuja, silti lapsi usein luulee lukevansa oikein. Luetun ymmärtäminen on vaikeaa.

Näiden perustietojen avulla on Suomi-kouluissakin helpompi tarkkailla oppilaita. Suomi-koulun luonteen ja harvojen kokoontumiskertojen takia varsinainen diagnosointi voi olla vaikeaa. Mikäli lukivaikeuteen viittaavaa huomataan, voidaan opetusta edelleen eriyttää ja tuntien suunnittelussa ottaa ongelma kuitenkin huo-

mioon. Haastavaa on myös erityislapsen vanhempien kohtaaminen. Saattaa käydä niin, että vanhemmat pitävät hitaasti etenevää puhetta tai muuta ongelmaa vain osana kaksi- tai monikielisyttä tai lapsen erityispiirteet huomattuaan kieltävät asian pitkään.

- ➔ **Vinkki 1:** Kaikki oppilaiden kielelliset häiriöt eivät välttämättä johdu kaksi- tai monikielisydestä. Pidä mielessä dysleksian mahdollisuus.
- ➔ **Vinkki 2:** Kysy oppilaan vanhemmilta mahdollisista oppimisvaikeuksista tai kielellisistä häiriöistä jo lukuvuoden alkaessa joko suullisesti tai esim. taustatietolomakkeella.
- ➔ **Vinkki 3:** Jos huomaat, että oppilaalla on kielellisiä häiriöitä, ota yhteyttä mahdollisimman pian oppilaan vanhempiin. Älä pelkää tarttua tilanteeseen, kyse on huolenpidosta ja oppilaan parhaaksi toimimisesta. Vanhempia tulisi rohkaista testaamaan lapsensa mahdollinen lukuvaikeus. Joissakin maissa kaikki lapset testataan automaattisesti, toisissa maissa asiaan ei kiinnitetä huomioita, ennen kuin lapsi on saattanut turhaan kärsiä monta vuotta tai saanut esimerkiksi hermostuneella käytöksellään aivan muita, vääriä, analyyssejä osakseen.
- ➔ **Vinkki 4:** Tee yhteistyötä oppilaan aiemman Suomi-kouluopettajan kanssa kartoittaaksesi tilanteen pidemmällä aikavälillä. Tiedustele vanhemmilta, onko mahdollista olla yhteydessä myös oppilaan pääasialliseen opettajaan.
- ➔ **Vinkki 5:** Laadi hankkimasi tiedon pohjalta oppilaalle oma henkilökohtainen suunnitelma pystyäksesi vastaamaan mahdollisimman hyvin oppilaan tarpeisiin. Pohdi ja neuvottele koulusi johdon kanssa, tarvitseeko oppilas avustajan tms.